

Kelten

Thema
DICHTERS en
DICHTKUNST

Mededelingen van de Stichting A. G. van Hamel voor Keltische Studies

nummer 70 / juli 2016

Colofon

Kelten

Mededelingen van de Stichting A. G. van Hamel voor Keltische Studies.

ISSN 0924 7262

Een uitgave van
Stichting A. G. van Hamel voor Keltische Studies
Choristenpad 42
3766 BC Soest

Internet
www.vanhamel.nl

E-mailadressen bestuur
Voorzitter@vanhamel.nl
Secretariaat@vanhamel.nl
Penningmeester@vanhamel.nl

Beschermvrouwe
dr. Leni van Strien-Gerritsen

Redactie
Lian Blasse (hoofdredactie), Tino Oudesluijs, Bart Jaski, Anouk Nuyten, Linus Band-Dijkstra, Lars Nooij, Manouk van den Berg en Dennis Groenewegen.

Redactieadres
Choristenpad 42
3766 BC Soest
E-mail: *redactie@vanhamel.nl*

Verschijning
Kelten verschijnt driemaal per jaar, in februari, juli en oktober, gevolgd door het papieren jaarblad.

Kopijsluitingsdatum
Twee maanden voor de verschijningsdatum.

Cover
Zie elders in dit nummer voor het gebruikte bronmateriaal.

Kelten wordt uitgegeven onder verantwoordelijkheid van de Stichting A. G. van Hamel voor Keltische Studies. Voor gesigneerde bijdragen zijn de desbetreffende auteurs verantwoordelijk.

Inhoudsopgave

Artikelen

Recensies en verslagen

Nieuws en activiteiten

Informatie voor begunstigers:

Als begunstiger van de Stichting A. G. van Hamel voor Keltische Studies ontvangt u viermaal per jaar *Kelten*. Zo wordt u op de hoogte gehouden van alles wat er te doen is op het gebied van uw interesse. Daarnaast krijgen begunstigers kortingen bij lezingen en evenementen die de stichting organiseert. Als u de stichting een warm hart toedraagt, kunt u ook 'beschermer-begunstiger' of 'begunstiger voor het leven' worden. Net als bij bijzondere donaties wordt uw naam dan, indien u dat wenst, in *Kelten* vermeld (u kunt dit aan de penningmeester laten weten).

Begunstigers	€ 28	(€ 34 buiten de Benelux)
Musea en instellingen	€ 67,50	(€ 76 buiten de Benelux)
Beschermer-begunstiger	€ 90	
Begunstiger voor het leven	€ 450	

U kunt begunstiger worden door het gewenste bedrag over te maken op girorekening NL89 INGB 0003 1537 31 (BIC: INGBNL 2A voor betalingen uit het buitenland) ten name van de Stichting A. G. van Hamel voor Keltische Studies te Utrecht, o.v.v. 'nieuwe begunstiger'. Gelieve aansluitend een e-mail met adresgegevens te sturen naar penningmeester@vanhamel.nl.

De bedragen gelden per kalenderjaar. Opzegging dient voor het ingaan van de nieuwe termijn, dat wil zeggen vóór 1 januari, te gebeuren.

ARTIKEL: LITERATUUR

Bard, bekvechter en leugenaar: de Gaelic roek in *The Buke of the Howlat*

ANNE RUTTEN

Het Oudschotse gedicht *The Buke of the Howlat*, geschreven door Richard Holland rond 1448, heeft al menig onderzoeker voor de nodige raadsels gesteld. Een van de vele interessante figuren in dit verhaal is een vogel die ten tonele wordt gevoerd: een roek, waarvan het publiek wordt verteld dat hij Gaelic spreekt. Deze vreemde vogel biedt een unieke inkijk in vijftiende-eeuws Schotland en de perceptie van de Gaelic taal en cultuur van die tijd.

Het boek en de roek

The Buke of the Howlat is een bonte verzameling van literaire genres aangezien het alliteratieve gedicht onder andere bestaat uit een kruistochtverhaal, een debat en een Mariahymne, maar vooral gezien wordt als een allegorie op de Schotse politiek van de vroege vijftiende eeuw. Het basisverhaal is echter een fabel waarin gewaarschuwd wordt voor trots en waarin de rollen vervuld worden door verschillende soorten vogels. De titulaire *howlat*, dan wel uil is de hoofdpersoon: een arrogante druktemaker die zijn veren wil veranderen omdat hij door alle andere vogels in het bos van Darnaway beschimpt en mishandeld wordt. Door de tussenkomst van de pauwpaus en de adelaarkeizer weet de uil Dame Natuur te overtuigen van zijn gelijk en hij ontvangt een nieuw verenkleed. Het loopt echter slecht af voor de uil: uiteindelijk moet hij zijn nieuwe pluimage inleveren nadat de andere vogels melding maken van zijn hautaine en pompeuze gedrag. De vogels worden, met uitzondering van de paus en de keizer, als typische Schotse figuren voorgesteld. Het is dan ook interessant wanneer plots de Gaelic cultuur het Schotse gedicht binnenstormt, en wel in de vorm van een roek, die tevens “a bard owt of Irland”, ‘een bard uit Ierland’ is (Holland, l. 795).

Van Gaeltacht tot Gàidhealtachd

Al wordt de roek als Iers beschreven, betekent dit niet dat hij daadwerkelijk uit Ierland komt. Zo wordt Gaelic ook in andere documenten uit die tijd omschreven als Iers, zelfs in Schotland. Het Gaelic werd al vele eeuwen in Schotland gesproken maar was tegen de vijftiende eeuw uit de Lowlands verdwenen en werd ook aan het hof van James II niet meer dagelijks gebruikt. Richard Holland, de schrijver van *The Buke of the Howlat* heeft het niet helemaal verkeerd wanneer hij de roek omschrijft als een bard uit Ierland. Vrijwel alle overgebleven elementen van de Gaelic cultuur vonden hun oorsprong in Ierland: gebruiken, traditionele geneeskunde en zeer zeker de dichtkunst. Wanneer de roek wordt omschreven als bard is er beslist een link te leggen met de werkelijkheid in Schotland. De roek introduceert zichzelf met de woorden: “Mich macmory ach mach mometir moch loch” (Holland, l.789), wat zoveel betekent als ‘Ik ben een MacMhuirich, van de mensen van Moylough.” (Bawcutt en Riddy, 370) De MacMhuirichs waren ongetwijfeld de bekendste bardenfamilie van Schotland, al zijn er van hun werken slechts de *Harlaw Brosnachadh* uit 1411 en enkele gedichten uit de zestiende eeuw overgeleverd. (McLeod, 75-76) De familie MacMhuirich zei af te stammen van Muireadhach Albanach Ó Dálaigh, een Ierse dichter die in de vroege dertiende eeuw naar Schotland kwam. De familie vond onderdak bij adellijke families die zich sterk met Gaelic cultuur affilieerden zoals de Domnhaills en de Clanranalds (Meek, 277-8). Over het algemeen bleven de MacMhuirichs zich sterk bewust van hun oorspronkelijke Gaelic-Ierse identiteit, want zij

De roek, zoals afgebeeld in een manuscript van Jacob van Maerlants *Der naturen bloeme*. Bron: Museum Meermanno-Westreenianum, Koninklijke Bibliotheek, Den Haag, KB, KA 16, fol. 90rb.

bleven dichten in het Gaelic tot in de achttiende eeuw. Dat een fictioneel lid van de familie ten tonele wordt gevoerd in *The Buke of the Howlat* als een typische bard is niet verrassend: er wordt duidelijk een link gelegd tussen de traditionele beroepsdichterij van de familie MacMhuirich en Gaelic cultuur. Richard Holland zit, wanneer hij het ambt van bard toedicht aan Ierland, dichter bij de waarheid dan misschien eerst aangenomen zou kunnen worden. Er wordt nog geen waardeoordeel uitgesproken over de roek, de MacMhuirichs of Gaelic cultuur, maar de schrijver is nog niet uitgesproken over de streken van deze vogel.

Goedendag in Gaelic

De roek laat in de eerste instantie geen al te beste indruk achter: hij komt binnen "with a rerd and a rane roch" (Holland, l. 794), "kwetterend, met grof gekrijs". Er wordt een scherp contrast gevormd met de voorgaande handelingen in het gedicht: er is zojuist een hymne aan Maria voorgedragen en een gaai heeft als goochelaar opgetreden. De idylle van het hof wordt

neř þe kirk w'in þe q'ter of ane myle The forsaid s^r gilbert
and s^r moryß coñe with all þe poweř þat þai my^t be ĩ fere
of were apoñ þe forsaid lord þe bischop ⁊ h[illegible] company and
spak till him self richt dispituoslie w^t fellouñ word[illegible] and
scorne And for dispyte halsit hĩ ĩ errische sayand bãnacha-
dee And dispytfully reft fra hĩ þe forsaid mast^s hercules ⁊
pullit him fra his horß and brak þe lord[illegible] belt and tuke þe
clerke and his broß ⁊ harllit ⁊ led þai away ry^t dispytfully

ruw verstoord door de Gaelic roek, nog voordat deze daadwerkelijk begint te spreken. De bard groet de zaal met "banachadee" (Holland l. 795) wat is terug te leiden tot de groet "beannachadh Dé", oftewel "Moge God u zegenen". (Mackay, 329) Deze uitspraak was niet onbekend in vijftiende-eeuws Schotland, maar het betrof niet altijd een vrolijke begroeting. Zo wordt in de *Auchinleck Chronicle* verteld van Gilbert McLathane en Morris McFadzane, die hun macht in de kathedraal van Argyll moeten afstaan aan bisschop George Lauder: iemand van buiten Argyll en tevens iemand die geen

Gaelic sprak. Net als de roek begroeten zij Lauder met “Bannachadee”, waarna het duo de bisschop en zijn gezelschap mishandelt. (McGladdery, 268) Het gebruik van deze groet was dus bepaald niet ongekleurd en vrij van connotaties: zo wordt de roek hier geassocieerd met ruwe taal en geweld. De Gaelic uitspraak had in de tijd dat de *Howlat* geschreven werd een nare reputatie verworven, wat de keus van roek voor deze groet op zijn minst vreemd maakt. Voor Gaelic sprekers maakte “Bannachadee” in één klap duidelijk wie er tot hun eigen sprekers hoorden en wie er buiten hun taal en dus hun cultuur stond. (MacDonald, 116-7) Andersom gold voor sprekers van het Schots dat deze groet een directe uiting was van ongenoegen die de verhoudingen tussen de *Highlands* en de *Lowlands* op scherp zette. Vanaf het eerste woord dat gesproken wordt, bevestigt de roek het vooroordeel over de wilde *Highlanders*: zijn bardenpoëzie wordt immers geopend met nauw verhulde spot.

Het betalen van de bard

De roek spreekt verder, al betreft het een onleesbare en ongebruikelijke weergave van het Gaelic. Op deze manier wordt de barbaarsheid van het Gaelic benadrukt, maar ook de inhoud komt overeen met dit negatieve beeld. Zo spreekt de roek “Gluntow guk dynyd dach hala mischy doch” (Holland, l. 796). Er zijn verschillende interpretaties mogelijk gezien de warrige orthografie, maar de betekenissen komen op hetzelfde neer: de roek roept ‘dat men maar vermag, dat ik vanavond drinken zal’. (Mackay, 330-1) In gebroken Schots heeft de roek echter nog meer wensen “raike hir a rug of þe rost, or scho shall ryme the” (Holland, l. 796). Naast een voorraad drank eist de bard ook “een deel van het gebraad, voordat hij aan het dichten begint”. Om geen misverstand te laten verstaan dat drank echt belangrijk is voor de vogel, benadrukt hij nogmaals dat “gif hir drink; quat dele alis ʒhe?” (Holland, l. 799), “schenk mij een drankje, wat draal je nu?” Wederom verraadt de roek zichzelf als een onbeschofte wildeman, die niet past in de behoorlijke samenleving van de Schotse vogels onderling. Er zijn helaas geen aanwijzingen overgebleven dat een soortgelijk incident zich ooit bij de MacMhuirichs heeft voorgedaan, maar de reputatie die wordt gecreëerd door hun fictionele evenknie is evengoed belastend. De roek als afspiegeling van Gaelic cultuur bevestigt het beeld van de onaangepaste intrigant in Schotland, die zich niet kan en wil aanpassen aan de heersende normen en waarden.

Ieder vogeltje zingt…

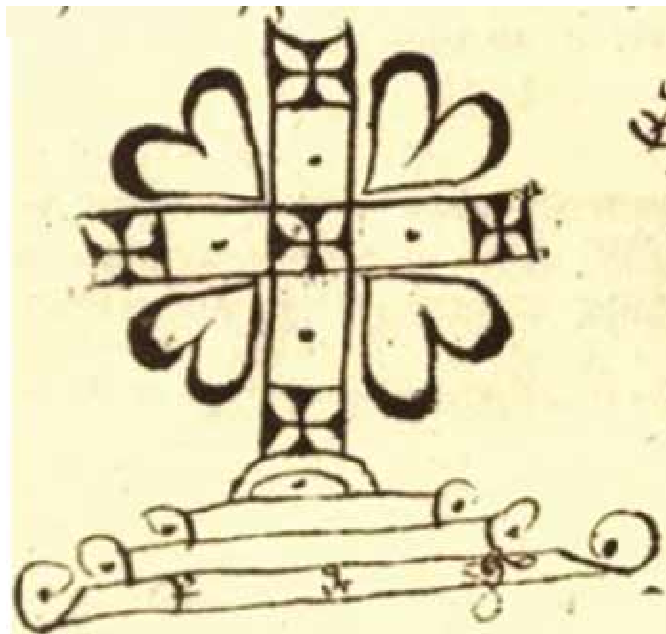
Wanneer de roek begint te spreken wordt de zaak er niet beter op: hij spuwt meer Gaelic uit, wederom op een bijzondere orthografische manier weergegeven. De inhoud van zijn dichtkunsten zijn eveneens uitermate teleurstellend, aangezien hij niet verder komt dan een korte opsomming van Ierse koningen en beroepen uit de Gaelic schrijfcultuur. Meer namen dan “O’Deremyne, O’Donall, O’Dochardy droch […] O’Knewlyn, O’Conochor, O’Gregre Makgrane’”(Holland l. 800-2) kent de roek niet wanneer hij over de heersers van Ierland spreekt. Ook wanneer hij diverse beroepen uit de Gaelic cultuur beschrijft zoals de banshee en de harpspeler concludeert hij zijn voordracht met “scho kennis þaim ilkane” (Holland, l. 806), “zo kent men dezen.” Hoewel het voordragen van de genealogie van voorouders geen onbekend gebruik was, noch in Ierland noch in Schotland (Simms), is de uiterst beperkte opsomming van de roek een trieste vertoning. De lijst is niet alleen ontoereikend, maar ook nog eens onprofessioneel uitgevoerd. Het is dan ook niet gek dat de raaf, hier een decaan in het platteland, de roek tot de orde roept vanwege zijn “mony lesingis” (Holland, l. 807), zijn “vele leugens”. Wat deze leugens precies zijn wordt overigens niet vermeld, de opsomming van koningen en beroepen is immers correct. Daarnaast begaat de roek nog een andere zonde wanneer hij “wald let for no man / to speake” (Holland, l. 807-8.), “geen ander het woord geeft.” Door zich te beperken tot leugens en

slechte opsommingen bewijst de roek zijn gebrek aan dichterstalent. Het beeld van de Gaelic cultuur als een invloed van buiten Schotland, en daarnaast ook nog eens een negatieve invloed is kenmerkend voor deze passage in de *Howlat*. Er wordt duidelijk onderstreept dat zij die zich met het Gaelic associëren niet voldoen aan de standaard van de Schotse hofcultuur.

... zoals het gebekt is

De roek gaat echter nog verder in zijn polemische toespraak, en hier neemt het gedicht wederom een interessante wending. Wanneer de raaf de roek de les probeert te lezen, wordt de raaf verbaal om de oren geslagen. Ineens blijkt de roek toch wel in staat om zich verstaanbaar te maken en niet alleen wanneer het om drank en spijzen betreft. De raaf wordt direct als "corby messinger" (Holland, l. 812), "onbetrouwbare bode" bestempeld, en de roek verkwist geen woorden om de raaf aan zijn bijbelse afkomst te herinneren. In de middeleeuwen werd de raaf beschouwd als de eerste vogel die Noah wegzond van de ark, maar deze keerde niet terug en deed zich tegoed aan de rottende lijken die na de zondvloed waren achtergebleven. (Aberdeen Bestiary, f. 37v) Niet alleen geeft de roek hier blijk van zijn dichterlijke kunsten en zijn scherpe verstand, de gehele scène wordt ook nog eens uitgevoerd in perfect Schots. Ook Richard Holland zelf laat er geen misverstand over bestaan: "the barde held a gret pleid" (Holland, l. 818), "de bard hield een groots betoog" ten overstaan van het hof. De woeste en ongepaste houding van de roek wordt hier ineens onderuit gehaald, door te laten zien dat hij wel in staat is zich verbaal overeind te houden in een Schotse omgeving. Hoewel zijn gedrag nog steeds niet hoffelijk te noemen is, is de taal die hij bezigt een teken van aanpassing in de Schotse cultuur. Net als vele andere Gaelic sprekers is de roek (minstens) tweetalig, waardoor hij toch een deel kan uitmaken van de Schotse cultuur. Desalniettemin wordt hij door zijn woeste woorden toch uitgesloten van het hof: omdat hij zich slechts negatief kan uitlaten over de raaf, in plaats van de dialoog aan te gaan bevestigt hij het beeld van de woeste *Highlander*. Zelfs wanneer hij in de Schotse taal praat kan de roek niet zijn Gaelic identiteit achterlaten, waardoor hij op negatieve wijze wordt neergezet.

Het notariskruis van Richard Holland, schrijver van *The Buke of the Howlat*. Bron: David Laing (red.), *Adversaria: notices illustrative of some of the earlier works printed for the Bannatyne Club* (Edinburgh 1867): 14.

Vreemde vogels

Het zal niemand verbazen dat het slecht afloopt met de bard: twee andere vogels vliegen de zaal in, trekken aan zijn pluimage en schelden hem uit. De bard kiest vervolgens eieren voor zijn geld en "ran fast to þe dure" (Holland l. 826), "rent snel naar de deur" van het paleis. De geringe hoeveelheid macht waarmee de roek de zaal in zijn greep hield, is op deze manier dan ook snel verbroken. (Rutten, 81-2) Met een laatste schreeuw verlaat de bard de zaal, zonder dat zijn eisen voor drank en voedsel vervuld zijn, maar niet zonder dat hij zijn werk tentoongesteld heeft. Hoewel de roek gebaseerd lijkt te zijn op de familie MacMhuirich, is de vergelijking alles behalve flatteus. In zijn positie als bard wordt de vogel onlosmakelijk met de Gaelic cultuur verbonden. Zijn taalgebruik is onbeschoft en ongepast: de roek daagt zijn publiek direct uit bij zijn binnenkomst en eist beloning voordat zijn taken vervuld zijn. Zelfs wanneer hij Schots spreekt zoekt de vogel ruzie met anderen. Hoewel er op zijn gebrekkige dichtkunst en opsommingen veel aan te merken is, toont hij zich wel een meester in het twisten met anderen. Als vertegenwoordiger van de Gaelic cultuur laat hij een belabberde indruk achter en voldoet hij aan alle stereotypen. Het laatmiddeleeuwse idee van Gaelic sprekers en Gaelic cultuur als wild, negatief en onbehoorlijk wordt in alle opzichten vervuld, en nog wel in minder dan twintig regels. De Gaelic roek speelt slechts een kleine rol in *The Buke of the Howlat*, maar laat hiermee wel een onuitwisbare indruk achter.

Met veel dank aan Professor Paul Wackers en Dr Nicola Royan voor hun commentaar op mijn masterscriptie, waaruit dit artikel ontstaan is.

Bibliografie

- Aberdeen Bestiary, *www.abdn.ac.uk/bestiary/translat/37v.hti*
- Bawcutt, Priscilla en Felicity Riddy (red.), *The Buke of the Howlat, longer Scottish poems, 1375-1650*, vol. 1 (Edinburgh, 1987).
- Holland, Richard, *The Buke of the Howlat* (Woodbridge 2014).
- MacDonald, I.G., 'The attack on Bishop George Lauder of Argyll in the Auchinleck Chronicle', *Innes Review*, 61.2 (2010) 111-36.
- Mackay, Margaret Ann, *The alliterative tradition in Middle Scots verse* (Edinburgh, 1975).
- MacLeod, Wilson, *Divided Gaels: Gaelic cultural identities in Scotland and Ireland, c. 1200-c. 1650* (Oxford, 2003).
- McGladdery, Christine (red.), 'The Auchinleck Chronicle', *James II*, (Edinburgh, 2015).
- Meek, Donald E., 'The MacMhuirich bardic family', *The Transactions of the Gaelic Society of Inverness* 43 (1966), 276-304.
- Rutten, Anne, *"Quharof art þow hie?" Authority and power in The Buke of the Howlat* (Utrecht 2015).
- Simms, Katherine, 'Bardic poetry database' *bardic.celt.dias.ie*

ARTIKEL: LITERATUUR

De pure dichter

BART JASKI

Volgens de Oudierse rechtsteksten behoorden de edelen (*flatha*), de dichters (*filid*) en de clerici tot de personen die tot de *nemed* 'bevoorrechten' behoorden. De bevoorrechte positie die zij in de maatschappij genoten kwam onder andere in uitdrukking in hun hoge 'ere-prijs' (*lóg n-enech*, letterlijk 'prijs van het gezicht'), die moest worden betaald als hen onrecht werd aangedaan. En dat kon in het geval van iemand met hoge status, zoals de koning, de hoofd-dichter (*ollam*) en bisschop of abt, flink oplopen. Maar tot de *nemed* behoren bracht ook verplichtingen met zich mee. Voor dichters lijkt het of die verplichtingen dicht bij die van de clerici staan – of lijkt dat maar zo?

De Oudierse wettekst *Uraicecht na ríar* uit de achtste eeuw somt op wat er van een dichter werd verwacht voordat hij als een dichter met *nemed*-status wordt erkend:

> *Ceist, cía cruth do-berar grád for filid? Ní hansae, taisbénad a dréchtae do ollamain – 7 biit na secht ngráda fis occa – 7 gaibthi in rí inna lángrád, inidfocladar int ollam asa dréchtaib 7 asa enncai 7 asa idnai, .i. idnae fhoglaime, 7 idnae béoil, 7 idnae lámae 7 lánamnais – .i. idnae inracuis ar gait 7 brait 7 indligiud; 7 idnae chuirp arna roib acht óenshéitig lais, ar at-balar coibligiu chíabair acht óenairchinn i n-aidchib téchtaib*
>
> 'Hoe wordt een graad aan een dichter toebedeeld? Niet moeilijk: hij toont zijn composities aan een *ollam* – en hij (die) heeft de zeven graden van wijsheid – en de koning ontvangt hem in zijn volledige graad waarin de *ollam* verklaart dat hij (de dichter) zich bevindt op basis van zijn composities, en zijn onschuldigheid, en zijn puurheid, d.w.z. puurheid in geleerdheid ,en puurheid van mond en puurheid van hand, en (puurheid van zijn) huwelijkse staat – d.w.z. puurheid van onschuld aan diefstal en plundering en illegaliteit; en puurheid van lichaam, dat hij maar één vrouw heeft, want men gaat ten onder door illegale (letterlijk donkere) gemeenschap afgezien van één eerbare vrouw op rechtmatige nachten'
> (mijn vertaling, gebaseerd op die in Breatnach 1987, 104 §6).

Rechtskundige taal is vaak niet al te transparant, en dat geldt ook voor Oudiers recht. Mijn tekst wijkt af van de editie van Liam Breatnach op een belangrijk punt: ik lees *.i. idnae inracuis ar gait …* 'd.w.z. puurheid van onschuld aan diefstal …' in plaats van *7 idnae inracuis ar gait* 'en puurheid van onschuld aan diefstal'. Deze 'correctie' wordt niet ondersteund in de manuscripten die de tekst van *Uraicecht na ríar* bevatten (die overigens geen van alle zonder fouten zijn), maar wel door andere passages, de context van de passage zelf, en het feit dat de tekst anders wel heel veel gelijkwaardige puurheden opsomt. Laten we de passage wat nader bekijken. De dichter die hoopt als volwaardige dichter te worden geaccepteerd wordt beoordeeld door de hoofd-dichter van het koninkrijk, de *ollam*. Hij moet zijn composities tonen, oftewel voordragen, en zij moeten voldoen aan de daarvoor geldende bepalingen qua metriek, rijm, enzovoorts. Maar het is de koning die hem uiteindelijk formeel zijn graad als *file* toekent. Hierbij moet de *ollam* verklaren dat de dichter voldoet aan drie criteria: die van zijn composities, die van zijn onschuldigheid – hij mag niet schuldig zijn aan illegale daden – en die van zijn puurheid.

De tekst gaat daarna niet verder in op de composities, maar juist op het onderwerp van puurheid, dat nader wordt verklaard. Dat die puurheid zo belangrijk is, wordt ook duidelijk uit een passage uit *Bretha nemed toísech*. Deze wettekst uit Munster werd opgesteld rond 740, en is wat ouder dan *Uraicecht na ríar*, ondanks de modernere orthografie zoals die in het handschrift uit de zeventiende eeuw wordt gebruikt:

> *Nemed gach n-idhan, idan cach fogluim go n-ighna … Atait .iiii.ora arabeir gach fili fuirmech a dire dorirthar: idna lanamnuis, idhna laime, idna beoil, idhna foghluma foglana cach nuad nanglan.*

> 'Nemed is ieder eerlijk persoon, een eerlijk persoon is iedere geleerde met puurheid … Er zijn vier zaken die iedere componerende dichter aan wie ere-prijs wordt betaald uitoefent: puurheid van huwelijkse staat, puurheid van hand, puurheid van mond, puurheid van geleerdheid die de onreinheid van alle soorten dichtkunst rein maakt' (CIH 2224.3, 9-11).

Dit citaat maakt duidelijk dat de vier vormen van puurheid die in *Uraicecht na ríar* worden opgesomd, afkomstig zijn uit *Bretha nemed*, zij het in omgekeerde volgorde: geleerdheid, mond, hand, huwelijkse staat. En wat daarop volgt in *Uraicecht na ríar* is dus niet een vervolg, zoals het in de editie van Breatnach staat, maar een glos of uitleg op puurheid van hand (puurheid van onschuld aan diefstal en plundering en illegaliteit) en puurheid van huwelijkse staat (puurheid van lichaam, dat hij maar één vrouw heeft).

Alleen als een dichter aan al deze voorwaarden voldoet, is hij een volledig erkende dichter. Als hem dan onrecht wordt aangedaan moet hij vergoed worden al naar gelang zijn volledige ere-prijs, en die hing weer af van zijn status in de maatschappij, oftewel tot welke dichtersgraad hij behoorde. Volgens *Uraicecht na ríar* zijn er zeven graden van dichters, en vandaar ook dat de *ollam* de zeven graden van wijsheid heeft: één voor iedere graad, waarvan hijzelf de hoogste is.

Nu is het niet zo verwonderlijk dat een dichter in dit opzicht 'puur' moet zijn wat betreft zijn composities en zich niet schuldig mag maken aan illegale praktijken of misdaden. Dergelijke kwalificaties gelden ook voor bijvoorbeeld clerici (met als bisschop als hoofd), monniken (met de abt als hoofd) of edelen (met de koning als hoofd), al draait het dan niet om composities maar geleerdheid of hoeveelheid bezit en cliënten zij hebben. Maar hoe zit het met de puurheid van de huwelijkse staat? In de *Additamenta* van het Leven van Patrick staat een passage waarin Patrick op zoek is naar een bisschop. Hij moet een vrij man zijn, van goede familie, zonder defecten, niet te rijk, en met één vrouw (*oínsétche*) die maar één kind heeft gehad. Hij gaat ten rade bij de dichter Dubthach maccu Lugaír, en die blijkt iemand te kennen die aan de genoemde criteria voldoet. Het is Fíacc Find, ook een dichter.

De provisie met betrekking tot de huwelijkse staat is in de *Additamenta* gebaseerd op de geschriften van de apostel Paulus (1 Timoteüs 3:2 en Titus 1:6-9), die daarmee wil aangeven dat een bisschop weliswaar getrouwd mag zijn, maar hij dient op seksueel gebied wel terughoudendheid te betrachten. Je zou hieruit kunnen concluderen, zoals sommige onderzoekers ook hebben gedaan, dat de wettelijke bepalingen over de status van de dichter werden gelijkgesteld met die van clerici. Dit zou je ook kunnen opmaken uit de laatste glos in de passage in *Uraicecht na ríar*: 'want men gaat ten onder door illegale (letterlijk donkere) gemeenschap (*coibligiu chíabair*) afgezien van één eerbare vrouw op rechtmatige nachten'. Die rechtmatige nachten waarop men gemeenschap met zijn vrouw mocht hebben komen ook voort uit de Bijbel (Leviticus 12) en zijn te vinden in canoniek recht en in Ierse boeteboeken. In de Munster wettekst *Críth gablach* van ca. 700 wordt gesteld dat de koning gemeenschap met zijn vrouw heeft op donderdag, wat ook in overeenstemming is met canoniek recht. Op zondag, woensdag en vrijdag was gemeenschap zondig, zelfs voor een koning.

Kijken we wat verder, dan blijkt dat de regels rondom huwelijkse puurheid niet alleen voor dichters gelden. *Bretha nemed dédenach* stelt dat illegale gemeenschap (daar gespeld *coiblighe giabhair*) verboden is voor edelen, dichters, en vrije mannen: zij behoren een eerbare of kuise vrouw te hebben en er geen andere relatie op na te houden. Dat laatste slaat op het houden van een bijvrouw, waarvoor het Ierse recht de term *adaltrach* gebruikt, van het Latijnse *adultrix*, letterlijk 'overspelige vrouw'. Mannelijk nageslacht van zo'n verbintenis wordt dan ook een *mac doirche* 'zoon van donkerheid' genoemd. Vooral *Críth gablach* hecht er veel waarde aan dat ook edelen en andere vrije mannen er maar één wettelijk getrouwde vrouw op nahouden. Dus de provisie van puurheid van huwelijkse staat geldt niet specifiek voor dichters alleen. Natuurlijk kan je er nog steeds op wijzen dat het geen toeval kan zijn dat Patricks nieuwe bisschop een dichter blijkt te zijn, maar dit is een uitzondering die te maken heeft met de gemeenschap en opvolgers van Patrick en die van Fíacc Find in de achtste eeuw. Elders in de Ierse hagiografie spelen dichters nauwelijks een rol, en worden ze neutraal behandeld.

Daarnaast is het opmerkelijk dat de geciteerde wetteksten alle uit Munster komen, een provincie waarvan verschillende koningen ook bisschoppen en/of abten waren. Dat deze wetteksten in een monastieke omgeving werden gemaakt staat wel vast, en dat verklaart waarschijnlijk ook waarom er nadruk op puurheid van de huwelijkse staat wordt gelegd. Dat is meer de keuze en wens van de samensteller dan een algemene in Ierland geldende regel die werd opgevolgd. Meer ideaal dan praktijk dus. Maar is dat niet het wezen van alle wetgeving? ☙

Bibliografie

- Breatnach, Liam, *Uraicecht na ríar: the poetic grades in early Irish law* (Dublin 1987).
- Jaski, Bart, *Early Irish kingship and succession* (Dublin 2000).
- Kelly, Fergus, *A guide to early Irish law* (Dublin 1988).
- Ó Corrâin, Donnchadh, Liam Breatnach en Aiden Breen, 'The laws of the Irish', *Peritia* 3 (1984) 382-438.

ARTIKEL: GESCHIEDENIS

De driedelige wereld: Latijnse wetenschap in middeleeuwse Welshe poëzie

NATALIA I. PETROVSKAIA

De drie delen van de wereld in het 'Boek van Taliesin'

tres partes diuicia:
Asicia, Affrica, Europa
Drie delen verdeeld
Azië, Afrika, Europa

Deze zinnen komen uit het middeleeuwse Welshe gedicht *Saint a merthyron cred* 'Geloof van heiligen en martelaren'. Het gedicht somt de apostelen, martelaren en heiligen van de wereld op. Het is te vinden in Aberystwyth, National Library of Wales, MS Peniarth 2, het veertiende-eeuwse handschrift dat bekend staat als *Llyfr Taliesin*, oftewel het 'Boek van Taliesin'.

De vermelding van de driedelige divisie van de wereld in dit gedicht is niet uniek. In hetzelfde handschrift is het gedicht *Kanu y byt mawr* 'Het lied van de grote wereld' te vinden, dat afspiegelingen bevat van de middeleeuwse wetenschappelijke theorieën en waarvan de titel soms wordt geïnterpreteerd als 'Lied van de macrokosmos'. Dit gedicht bevat ook een gelijksoortige verwijzing.

Yn tri yt rannat
yn amgen pwyllat:
vn yw yr Asia,
deu yw yr Affrica,
tri yw Europa…

In drie delen werd verdeeld
volgens een andere schema:
een is Azië
twee is Afrika,
drie is Europa…

De gedichten presenteren een aantal raadsels voor de wetenschapper, waarvan de voornaamste ontstonden door de schijnbaar willekeurige aanwezigheid van het Latijn, in de vorm van zowel individuele woorden als gehele zinnen (zoals in het hierboven geciteerde voorbeeld) en, in het geval van *Saint a merthyrion cred*, een lang stuk tekst dat proza lijkt te zijn (Haycock 1994: 255-6). Zoals uit de volgende bespreking duidelijk zal worden, is het gebruik van Latijn in deze poëzie onlosmakelijk verbonden met de onderwerpkeuze van de dichter.

De driedelige middeleeuwse wereld

De driedelige divisie van de wereld die vermeld wordt in deze gedichten vertegenwoordigt een voornaam kenmerk van de middeleeuwse geografische traditie: de T-O voorstelling van de wereld [Zie Figuur 1]. Deze representatie van de bewoonde wereld verdeelt haar in drie delen door het gecombineerde watersysteem van de Middellandse Zee, de Nijl en de Donau, die samen een T-vorm vormen, met Azië dat de bovenste helft van de cirkel bezet, en Europa en Afrika die de onderste helft delen. Dit driedelige wereldbeeld is de hoeksteen van de middeleeuwse aardrijkskunde en komt tot uiting in zowel visuele als tekstuele vorm. De beroemdste visuele representatie hiervan is te vinden in de T-O cartografische

De *Psalter Mappa Mundi* (Londen, British Library, Additional MS 28681). Online: *www.bl.uk/magnificentmaps/map1.html*

Deel van wereldkaart (Cambridge, Corpus Christi College, MS 66). Online: *http://dms.stanford.edu/catalog/CCCO66_keywords*

traditie, waarvan de oorsprong ligt bij de diagrammen die de *Etymologiae* van Isidorus van Sevilla illustreren. Hoewel dit niet de enige soort afbeeldingen van middeleeuwse wereldkaarten zijn, zijn het beslist de meest bekende. De beroemdste en meest uitgewerkte voorbeelden van dit soort kaarten komen uit de dertiende eeuw, en omvatten de *Hereford Mappa Mundi*, de *Psalter Mappa Mundi* en de verloren *Mappa Mundi* van Ebstorf. Er zijn ook nog wereldkaarten van dit type overgeleverd uit Wales: Oxford, Jesus College MS 20 (circa 1400), folio 32v en de kaart die hiermee in verband staat in Exeter, Cathedral Library MS 3514 (Whitland, 1350×1400), pagina 53. Deze laatstgenoemde kaart is op de pagina omringd door een fragment uit de tekst van Isidorus. Het gaat ook gepaard in het handschrift met het geografische eerste boek van de Latijnse encyclopedie *Imago mundi* van Honorius Augustodunensis, dat eindigt op de vorige pagina. Deze Latijnse encyclopedie, geschreven in de vroege twaalfde eeuw, vertegenwoordigt de tekstuele versie van hetzelfde soort wereldbeeld dat in de kaarten te zien is en dat zeer populair was in de middeleeuwse periode, zozeer dat het in de meeste Europese volkstalen werd vertaald. Het is ook in het Welsh vertaald, onder de naam *Delw y byd*.

In de geografische sectie van deze encyclopedie wordt de bewoonde wereld beschreven, beginnend met het paradijs in het oostelijkste deel van Azië, en verdergaand met de beschrijving van Europa, Afrika en de eilanden in de zee. Het begint met de presentatie aan de lezer van de tweedelige wijze van werelddivisie: de driedelige en de zonale. Het is naar dit zonale model van divisie dat *Kanu y byt mawr* verwijst in regel 38 met *yn amgen pwyllat* 'volgens een ander schema'. Beide wijzen van de indeling van de wereld, zoals we in de gedichten kunnen zien, vinden dus hun weg in de Welshe poëzie.

Deel van wereldkaart (Cambridge, Corpus Christi College, MS 66). Online: *http://dms.stanford.edu/catalog/CCCO66_keywords*

Code switching en de redenen hiervoor

Het is opmerkzaam in de referentie naar de driedelige wereld in *Kanu y byt mawr* dat het de Latijnse in plaats van de Welshe vorm van Europa gebruikt (*Europa* in plaats van *Egrop*). Daarentegen presenteert *Saint a merthyron cred* de informatie in (enigszins onzeker) Latijn. Zoals hierboven al is opgemerkt, zijn Latijnse woorden overal aanwezig in beide gedichten. Hoewel een volledig overzicht van het gebruik van Latijn in deze gedichten hier geen tijd en plaats is, kunnen er hier wel een paar korte opmerkingen over gemaakt worden.

De selectie van Latijnse woorden in de gedichten is zodanig dat kennis van Latijn voor het publiek niet nodig was om de betekenis van het gedicht te begrijpen. Dit is vrij duidelijk in het geval van namen van personen, en het is opvallend dat potentieel onbekende namen zoals Sicomorialis in *Saint a merthyron cred* als zodanig worden gemarkeerd: Saint Sicomorialis is ondubbelzinnig een verwijzing naar een person. Echter, zelfs de termen en de plaatsnamen die normaliter een Welshe vorm zouden hebben, zouden ook in hun Latijnse vorm uit andere bronnen bekend zijn geweest. Middeleeuws publiek werd routinematig blootgesteld aan Latijn, vooral in de kerk, en het kan beargumenteerd worden dat woorden zoals *Ierosolima, ecclesie, Efrei, Asia* (zelfs in de eigenaardige vorm van *Asicia*), of *Europa* geen bijzonder probleem zouden vormen voor het bevattingsvermogen. De gedichten gebruikten dus Latijnse woorden die geen onvermijdelijk beletsel vormen voor het begrijpen van het desbetreffende gedicht.

Het is ook de moeite waard om de aard van de gekozen woorden te noteren: in beide gedichten zijn de gebruikte Latijnse termen typisch voor het materiaal dat de thematische focus van het gedicht vormt: geografie en astronomie (*Delw y byd*-type kunde) in het geval van *Kanu y byd mawr*, en bijbels materiaal in het geval van *Saint a merthyron cred*.

De motivatie voor het schakelen tussen het Latijn en Welsh in beide gedichten en in het bijzonder, om naar ons voorbeeld terug te keren, voor de toevoeging van de geografische zinnen van *Saint a merthyron cred*, lijkt dus een demonstratie van gezaghebbende kennis te zijn – namelijk van linguïstische kennis passend bij en overeenkomstig met de bijbehorende inhoud. De tactiek van *code switching* daarin lijkt op en is te vergelijken met eenzelfde techniek die gebruikt werd bij middeleeuwse preken en die gedemonstreerd wordt door Chaucers *Handelaar in Aflaten* (pardoner):

> *And in Latyn I speke a words fewe / To saffron with my predicacioun*
> (Davidson 2003: 482).

De suggestie dat de *code switching* hier is geïntroduceerd puur uit overwegingen van machtspositie is misschien iets te simplistisch en het dient vermeld te worden, zoals Davidson al opmerkte, dat de extra motivatie van de spreker of auteur om zichzelf tussen het publiek en de tekst te plaatsen, zij het een Bijbeltekst als in Davidsons voorbeeld, of religieuze leren in bredere zin als in onze Welshe gedichten, niet onderschat moet worden. ☙

Bibliografie

- Davidson, Mary Catherine, ‘Code-switching and authority in late medieval England’, *Neophilologus* 87 (2003) 473-86.
- Haycock, Marged (red.), *Blodeugerdd barddas o Ganu Crefyddol Cynnar* (Abertawe 1994).
- Haycock, Marged (red. en vert.), *Legendary poems from the Book of Taliesin* (Aberystwyth 2007).
- Huws, Daniel, *Medieval Welsh manuscripts* (Cardiff en Aberystwyth 2000).
- Lewis, Henry, en P. Diverres (red.), *Delw y byd (Imago mundi)* (Cardiff 1928).
- Petrovskaia, N. I., ‘Delw y byd: une traduction médiévale en gallois d’une encyclopédie latine et la création d’un traité géographique’, *Études Celtiques* 39 (2013) 257–77.
- Woodward, David, ‘Medieval mappaemundi’, *The history of cartography vol. 1: Cartography in prehistoric, ancient, and medieval Europe and the Mediterranean*, (red.) J. B. Harley en David Woodward, (Chicago en London 1987) 286–370.

RECENSIE

The art of bardic poetry

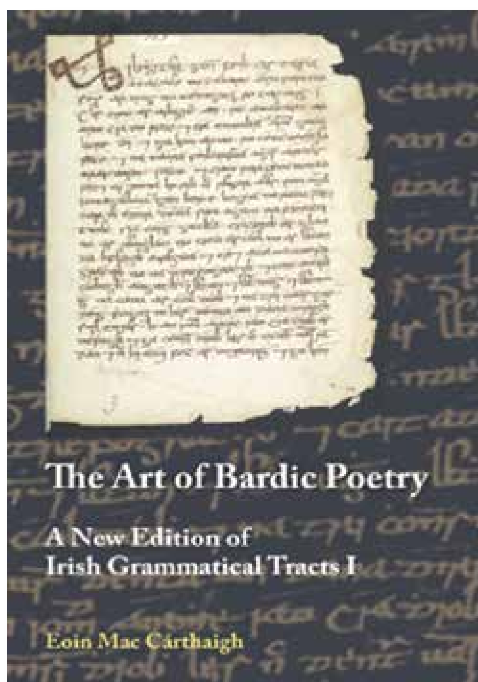
Honderd jaar geleden verscheen het eerste deel van Osborn Bergins publicaties over de *Irish grammatical tracts* (IGT). Pas in 1955 verscheen het laatste deel van deze publicaties, dus Bergin is daar een lange tijd zoet mee geweest. De 'tweede golf van Oudierse edities', zoals ik het maar noem, is in volle gang en van een groot aantal edities uit het begin van de twintigste eeuw verschijnen op het moment nieuwe edities. Dit is zeer waardevol, aangezien de oude edities vaak weinig annotaties bevatten, maar ook omdat er in de laatste eeuw belangrijke nieuwe inzichten zijn opgedaan die dus niet zijn meegenomen in de oude edities. Een nieuwe serie van de *School of Celtic Studies* van het DIAS, *A new edition of Irish grammatical tracts*, maakt deel uit van deze tweede golf en gaat deze *Irish grammatical tracts* opnieuw uitgeven. Het eerste deel van deze serie werd in 2014 gepubliceerd door Eoin Mac Cárthaigh, genaamd *The art of bardic poetry*.

Mac Cárthaigh opent met een introductie waarin hij vooral de verschillen tussen Bergins editie en zijn editie benoemt. Zo editeerde Bergin één manuscript en voegt Mac Cárthaigh twee manuscriptfragmenten aan zijn editie toe. Ook is Mac Cárthaigh het op vele fronten niet met Bergin eens, bijvoorbeeld over of de tekst compleet is of niet. Bergin concludeerde dat de tekst incompleet was, aangezien de tekst in de introductie allerlei problemen opsomt, die vervolgens niet allemaal besproken worden. Mac Cárthaigh is van mening dat de introductie problemen opsomt die bestudeerd zouden moeten worden, en niet per se een inhoudsopgave is.

Zo zijn er meer verschillen tussen Bergins en Mac Cárthaighs edities, maar toch wel het grootste verschil is het indrukwekkende aantal noten over de tekst. Iedereen die ooit een Ierse tekst heeft geëditeerd zal het herkennen: de Ierse tekst zelf bestaat uit zo'n 50 pagina's, en het boek bevat zo'n 140 pagina's aan noten. Deze noten zijn ontzettend gedetailleerd en elk woord of zinsdeel dat enigszins onduidelijk is, wordt uitgebreid besproken. Ook bevat het boek een uitgebreide inleiding met uitleg over de manuscripten en de taal van de tekst. Mac Cárthaigh benoemt ook in de introductie even kort het karakter van de tekst: een instruerende tekst die in dichterscholen heeft gecirculeerd. Zelf mis ik nog wat meer de diepgang in de achtergrond van de tekst, aangezien er over dit onderwerp nog heel veel meer te zeggen valt.

In het kort, deze tekst uit drie zeventiende eeuwse manuscripten houdt zich bezig met de *do's and don'ts* van het dichten. Niet alleen worden er stijlfiguren en andere kunstgrepen besproken, ook gaat de tekst vrij diep in op grammaticale aspecten van het Iers en hoe daarmee om te gaan in poëzie. Dit maakt de tekst voor iedereen die zich bezighoudt met Iers een zeer interessante tekst, ondanks de complexe natuur ervan. Wat de tekst vooral complex maakt voor ons als non-Iers-sprekers, is het constante gebruik van vaktermen. Mac Cárthaighs aanpak hierin lijkt ook wat inconsequent; soms wordt de term namelijk wel vertaald en soms niet: "(He should have knowledge of many other faults), like rhyming a word with itself, or cláoine, or over-definition..." voor het Ierse "*cáoiche nó cláoine nó iomarcaidh*".

In de noten gaat Mac Cárthaigh vervolgens wel op deze termen in en er is een prachtige lijst met Ierse termen met verwijzingen naar de regelnummers en de noot waarin de term besproken wordt, maar dit zorgt ervoor dat je constant aan het bladeren bent. In deze lijst met termen was een definitie geen overbodige luxe geweest.

Dat brengt mij meteen bij het enige nadeel dat ik zie in deze publicatie. Ondanks het enorme detail wat erin zit, mis ik wat gestructureerde achtergrond over waar de tekst precies over gaat en een wat breder theoretisch kader. Er is genoeg over deze tekst geschreven, maar daar wordt amper op ingegaan. En hoe staat deze tekst in verhouding tot wat we uit andere bronnen weten van Ierse poëzie en grammatica? In hoeverre is Mac Cárthaigh het eens of oneens met andere publicaties van bijvoorbeeld Damian McManus en Pádraig Breatnach?

Deze editie richt zich heel erg op het theoretische aspect: de taal en de manuscripten. Ondanks dat dat natuurlijk heel erg belangrijk is, zie ik niet hoe een hoofdstuk over waar lenitie en nasalisering voorkomt nuttiger is dan inhoud van de tekst. De inhoud komt slechts sporadisch aan bod in de noten, dus mocht je een goede introductie willen over de *Irish grammatical tracts*, kom je met dit boek bedrogen uit.

Ondanks die kritische noot, is dit een prachtige editie. Wat zeker helpt als je dit boek als referentie gebruikt en niet van kaft tot kaft leest, is de index met onderwerpen. Als je bijvoorbeeld op zoek bent naar verkleinwoorden in deze tekst, kom je via de index precies bij alle pagina's terecht waar ze worden besproken. Of als je wilt weten of de tekst iets zegt over het woord *flaith*, vind je in de lijst *Words commented on in the text* het precieze regelnummer. Daarmee is dit een editie waar iedereen die zich bezighoudt met Ierse poëzie wat aan heeft. Enige voorkennis is zeker vereist, maar het is goed dat zo'n fascinerende tekst nu zo'n complete en gedetailleerde editie heeft. ↜

LIAN BLASSE

■ Mac Cárthaigh, Eoin, *The art of bardic poetry: a new edition of Irish grammatical tracts* I (Dublin 2014). Dublin Institute for Advanced Studies. XI + 361 pp., ISBN 978 1 85500 226 5, hardback, € 35,-.

VERSLAG

Keltisch Colloquium 2016

Op 21 mei 2016 werd wederom het Keltisch Colloquium georganiseerd, net als vorig jaar in Arkel. Ik had, als nieuwkomer, het geluk een speciale editie van het Colloquium bij te mogen wonen. Wij vierden namelijk het vijfentwintigjarig bestaan van de stichting en daarvoor werd een zeer gevarieerd programma aangeboden. Ondanks het feit dat ik (nog) niet voldoende voorkennis had om de lezingen goed te begrijpen, is de dag mij als bijzonder informatief bijgebleven. Het was ook nog eens gezellig.

Wij vingen aan met een lezing van Leni van Strien. Zij was, als huidige beschermvrouwe van de Stichting, gevraagd om te vertellen over de eerste beschermvrouwe, Maartje Draak. Maartjes levensloop kwam uitgebreid aan bod: zo werd er bijvoorbeeld verteld over haar geboorte in het zuidoosten van het land en over haar verhuizing naar de hoofdstad. Wij kregen mee hoe zij in de keltologie terecht is gekomen, en hoe zij de keltologie in Nederland vrijwel in haar eentje heeft moeten doen herleven. Maartje begon haar academische carrière in de neerlandistiek, maar had van kinds af aan al een interesse in sprookjes. Zo ook in de Arthurverhalen, waar zij zich in zou specialiseren. Uiteindelijk was het Van Hamel zelf die haar ertoe aanzette de Keltische talen te leren. Na de dood van zowel Van Hamel als Chotzen had de keltologie in Nederland als een nachtkaars uit kunnen gaan, had zij er geen nieuw leven in geblazen door te doceren te Amsterdam en te Utrecht. Maartje kan ook beschreven worden als feminist: door haar succes en onkenbare bijdrage aan de academische wereld is Maartje een belangrijk rolmodel geworden, en zeker voor vrouwen.

Daarna kwam professor Peter Schrijver aan het woord. Hij benaderde het Keltisch vanuit het perspectief van een niet-Keltische taal, namelijk het Latijn, en dan wel het gesproken Latijn wat zich op de Britse eilanden ontwikkelde. Peter analyseerde wat er 'fout' ging in het gebruik van naamvallen in de gesproken variant ten opzichte van de Klassieke standaard. Hierbij maakte hij een bijzonder geestige vergelijking met de Nederlands idool (of was hij taalwetenschapper?) André Hazes: "Ik zag je staan op het perron / en wou dat ik je kon". Fout, of simpelweg variatie? Peter droeg vervolgens een aantal mogelijke verklaringen aan voor de gemaakte 'fouten'. Eén daarvan is dat de aanspreekvorm wel eens standaard kan zijn geworden bij het gebruik van bijvoorbeeld een naam: de vocativus wordt dan vaker gebruikt dan de volgens het Klassiek Latijn 'correcte' andere naamvallen. "Fout, of André Hazes?"

Tijdens de pauze besloot ik met wat gezelschap Arkel te verkennen. Hoewel het niet past bij een bijeenkomst over de Keltische wereld, zijn wij in een museum in een voormalig kaasdepot beland en hebben wij daar van een rondleiding genoten. Desalniettemin ook geschiedkundig verantwoord!

Het colloquium vervolgde om half drie, toen wij samen met Eugène Warmenbol op onderzoek gingen naar

De sprekers (van links naar rechts): Leni van Strien, Peter Schrijver, Eugène Warmenbol, Erik Kooper en Martine Meuwese.

Ambiorix. De vraag was o.a. waarom deze uit Caesar bekende Belg in de eerste decennia na de onafhankelijkheid van België werd aangedragen als een belangrijke stamvader van de Belgen. Wat wij weten van België in de oudheid is dat er zowel Keltische als Germaanse stammen in het gebied leefden. Wat Eugène interesseert is hoe keizer Napoleon III van Frankrijk (heerste: 1852-'70) – als historicus – inspeelt op de Gallische afkomst van de Belgen. België hoort op dat moment niet bij Frankrijk, maar Napoleon zoekt een reden om België te annexeren. Als dan beide volken Galliërs zijn, is het niet meer dan logisch dat ze verenigd moeten worden. De Belgen identificeerden zich daarom met Ambiorix, "een Vlaming?" zoals Eugène dat citeerde, en klampten zich vast aan hun deels Germaanse afkomst om Napoleon minder reden te geven tot annexatie. Na de negentiende eeuw is de figuur van Ambiorix weer wat minder prominent geworden in de Belgische identiteit, maar hij is tot de dag van vandaag populair gebleven.

Vervolgens vertelde Erik Kooper over een onderzoek dat begon naar aanleiding van een scriptie van één van zijn studenten over St. Teilo, een Welshe heilige die buiten Wales maar weinig bekend is en in slechts één van de ruim zestig gevonden manuscripten van de *Middle English South English Legendary* voorkomt. De teksten gaan over het leven van verscheidene veelvoorkomende heiligen en verschijnen op volgorde van hun feestdagen, maar St. Teilo wordt vrij onverwachts en overigens qua datum op geheel de verkeerde plek in één van de handschriften bijgevoegd. De tekst over St. Teilo moest vermoedelijk met grote spoed worden gekopieerd en dit bracht problemen met zich mee voor de kopiisten, hetgeen Erik bespreekt in zijn lezing: ze maken fouten die ze elders in het handschrift nooit maken. Zo worden er spellingen overgenomen van verschillende dialecten, worden woorden verkeerd geschreven en is de tekst dus op de verkeerde plek in het geheel opgenomen.

Tot slot doken wij met Martine Meuwese in de kunstgeschiedenis: Wat symboliseert de Sheela-na-gig? Daar zijn de meningen over verdeeld. Martine waarschuwt eerst dan ook dat men de neiging heeft vanuit een hedendaags perspectief te redeneren. Het symbool zelf verbeeldt een vrouw in zittende houding, die achter haar benen om haar geslacht openspert. Ze is in de middeleeuwen te vinden op kerkgebouwen, wat ons vandaag de dag vreemd lijkt, maar daar heeft Martine een verklaring voor: het 'obscene' en het kerkelijke liep in de middeleeuwen vaak door elkaar heen. Ze toont ook andere voorbeelden van 'schunnige' symbolen, die men waarschijnlijk ter bescherming onder de kleding droeg. De Sheela-na-gig werd in de laatste vijftig jaar door feministische groepen weer naar boven gehaald, als teken voor vrouwelijkheid. Het symbool werd dan ook op verschillende wijzen verbeeld en tentoongesteld op publieke plekken: dat de reacties daarop waren dat het obsceen en ongepast was, is redeneren vanuit het perspectief van de eenentwintigste eeuw.

Na deze vijf lezingen bestond de mogelijkheid deel te nemen aan het diner om nog eens de dag te bespreken met het gehele gezelschap. Ik koos er zelf voor in de auto te stappen en bij te komen met wat Keltische muziek. ☙

PIERRE FAURE

■ Keltisch Colloquium 2016

Nieuws

Archeologische vondst in Ierland

Dr. Marion Dowd, een archeologe aan IT Sligo, en Dr. Ruth Carden, verbonden aan het National Museum of Ireland, hebben aan de hand van een bot van een geslachte bruine beer de datering van de eerste inwoners van Ierland verder terug kunnen brengen dan tot op heden was gelukt. De archeologische vondst uit county Clare die honderd jaar opgeslagen lag in het National Museum, is met behulp van koolstofanalyse gedateerd als zijnde 12.500 jaar oud. Dit wijst erop dat het Ierland bewoond was in de paleolithische periode rond 10.500 v. Chr., ongeveer 2.500 jaar eerder dan voorheen werd aangenomen. Het bot, onderdeel van de knie van een volwassen bruine beer, werd voor het eerst ontdekt in 1903 in Alice en Gwendoline Cave door een team wetenschappers, die opmerkten dat er messensporen op het bot te zien waren. Sinds de jaren 20 werd het bot opgeslagen in de collectie van het National Museum of Ireland.

Met behulp van financiële hulp van de Royal Irish Academy hebben Dr. Dowd en Dr. Carden het bot laten dateren aan het Chrono Centre van Queen's University Belfast, waar ze dit verrassende resultaat kregen. Ter controle werd het bot ook gedateerd aan de Universiteit van Oxford, met hetzelfde resultaat. Drie bot-specialisten hebben de snijsporen op het bot onafhankelijk van elkaar onderzocht en kwamen allen tot de conclusie dat ze kort na het doden van het dier gemaakt zijn, wat de aanwezigheid van mensen met zekerheid aan deze periode verbindt. Dr. Carden hoopt dat de resultaten van dit onderzoek kunnen leiden tot meer onderzoek dat de menselijke factor in acht neemt in de prehistorische archeologie en buiten het geijkte pad treedt.

❒ *Bron: irisharchaeology.ie/2016/03/new-discovery-pushes-back-date-of-human-existence-in-ireland-by-2500-years*

Botten gevonden onder Ierse pub

Ongeveer 10 jaar geleden vond pub eigenaar Bertie Curry in county Antrim in Noord-Ierland een grote platte steen toen hij land voor zijn oprijlaan vrij aan het maken was. Toen hij hieronder keek, stuitte hij op de stoffelijke resten van drie mensen. Curry bleek een eeuwenoude begraafplaats gevonden te hebben. Recentelijk heeft analyse van het DNA van de botten mogelijk nieuwe informatie over de vroege geschiedenis van de Ieren aan het licht gebracht. Lange tijd werd aangenomen dat de Ieren afstamden van de Kelten, die in de Ijzertijd uit Midden-Europa tussen 1.000 en 500 v. Chr. Ierland binnengevallen zijn. Uit koolstofdatering blijkt dat de drie skeletten de voorouders zijn van het moderne Ierse volk en gedateerd kunnen worden naar 2.000 v. Chr., zo'n 1.000 jaar voordat de Kelten voet in Ierland gezet hadden. Wat bijzonder is aan de botten is dat het DNA sterk lijkt op het DNA van de huidige Ieren, Welshmen en Schotten.

Wat de gevolgen zijn van dit nieuwe genetische bewijs is nog omstreden: geleerden die beweren dat de Kelten uit Midden-Europa Ierland nooit hebben bereikt zien dit als baanbrekend bewijs. Professor John Koch, linguïst aan de University of Wales, zegt dat het oude model, waarin Midden-Europa wordt gezien als de bakermat van het Keltisch, hierdoor ten gronde wordt gericht. Aan de andere kant waarschuwen genetici dat genetische variatie zich vaak niet houdt aan de grenzen van cultuur, taal en politiek, en dat het vraagstuk van de Ierse origine niet zo makkelijk beantwoord kan worden.

❒ *Bron: http://www.washingtonpost.com/news/wonk/wp/2016/03/17/a-mans-discovery-of-bones-under-his-pub-could-forever-change-what-we-know-about-the-irish*

National Library of Scotland koopt zeldzaam manuscript

Een manuscript uit de veertiende eeuw is gekocht door de National Library of Scotland. Het getijdenboek, dat gedurende 300 jaar vermist was, werd in verschillende historische bronnen genoemd, maar er werd gevreesd dat het nooit teruggevonden zou worden. Het gebedenboek is geproduceerd door de Sweetheart Abbey nabij Dumfries en is zo zeldzaam omdat het een van de weinige voorbeelden is van middeleeuwse religieuze manuscripten die geschreven en gebruikt werden in Schotland. De *Sweetheart Breviary*, zoals het genoemd wordt, is geschreven in het Latijn ergens tussen 1300 en 1350. Na voor het laatst genoemd te zijn in een catalogus van Yorkshire historicus Ralph Thoresby, dook het manuscript weer op in een veilinghuis in Wenen vorig jaar. Een Amerikaanse manuscriptenhandelaar kocht het, om het vervolgens te koop aan te bieden aan de National Library. Met behulp van donaties wist de bibliotheek in enkele weken de aankoop veilig te stellen. De curator van de manuscripten aldaar, Kenneth Dunn, heeft aangegeven dat het nu zaak is uit te vinden waar het getijdenboek zich de afgelopen 300 jaar heeft bevonden.

❐ Bron: *www.scotsman.com/heritage/more-heritage/rare-14th-century-scots-manuscript-snapped-up-by-national-library-1-4032976*

Dorp uit de ijzertijd ontdekt in Yorkshire

In Pocklingon, East-Yorkshire hebben bouwers tijdens werkzaamheden een eeuwenoude nederzetting ontdekt die onze kennis van de ijzertijd in Engeland flink kan vergroten. Archeologen hebben naast een zwaard, een schild en speren meer dan 75 begraafplaatsen opgegraven, die ook wel bekend staan als *square barrows*, ofwel vierkante grafheuvels. Gedeeltes van het terrein zouden dateren uit 800 v.Chr. Met deze ontdekking hoopt men meer te weten te kunnen komen over de rituelen rondom begrafenissen in de ijzertijd. Archeologe Paula Ware legt uit dat de aanwezigheid van het schild en zwaard erop wijzen dat de overledenen een belangrijke positie in de maatschappij hadden. Daarnaast merkt ze op dat het ongebruikelijk is om dergelijke vierkante grafheuvels te vinden zo noordelijk, aangezien ze het meest voorkomen in het zuiden van Engeland.

❐ Bron: *http://www.bbc.com/news/uk-england-humber-35823401?SThisFB*

Lancering van het jaarboek van **KELTEN**

VERWACHT IN NOVEMBER 2016

Zoals aangekondigd zullen bijdragen uit *Kelten*-nummers van dit jaar worden samengebundeld en uitgegeven in een gedrukt jaarboek. 2016 is dan ook het jaar waarin het eerste nummer van het jaarboek van *Kelten* zal verschijnen en dit heuglijk feit laten we natuurlijk niet geruisloos aan ons voorbijgaan. Het bestuur en de redactie van de Stichting willen daarom van de gelegenheid gebruikmaken om een boeklancering te organiseren, waarschijnlijk in de maand november. Meer informatie zal tezijnertijd worden verstrekt.

Agenda

XVth International Symposium of Societas Celtologica Nordica

24 - 26 augustus 2016, Helsinki (Finland)

De Finnish Society for Celtic Studies (SFKS) is sinds 1990 actief om onderzoek in Finland naar de Keltische talen en cultuur te promoten. Ook dit jaar organiseert de vereniging weer het International Symposium of Societas Celtologica Nordica – ditmaal in Helsinki – waarop de 'keynote' lezingen zullen worden gegeven door John Carey (University College Cork), Máire Herbert (University College Cork), Tomás Ó Cathasaigh (Harvard University), and Robin Chapman Stacey (University of Washington). Kijk op *https://sfksry.wordpress.com/about/scn-symposium-2016/* voor meer informatie over het programma, de overige sprekers en alle abstracts van de lezingen.

Tentoonstelling over het boek van Fernagh (1516)

22 augustus - 22 november 2016, Dublin (Ierland)

Het boek van Fenagh (RIA MS 23 P 26) is een Iers manuscript uit 1516 met daarin het verhaal van St Caillín – stichter van de vroegchristelijke gemeenschap op Fenagh. Het boek is een mooi voorbeeld van de laat-middeleeuwse Ierse manuscript-productie tradities, en vanwege diens 500e verjaardag is er van 22 augustus tot 22 november een tentoonstelling over in de Royal Irish Academy (maandag tot en met vrijdag van 10:00 tot 16:30, toegang is gratis). Het boek is overigens reeds gedigitaliseerd en in te zien via *www.isos.dias.ie*. Voor meer informatie over de tentoonstelling zie ook *https://www.ria.ie/events/book-fenagh-500th-anniversary*.

Mededelingen

Van Hamel-nieuwsbrief

Wilt u per e-mail op de hoogte worden gehouden van alle activiteiten (lezingen, colloquium, etcetera) die de Stichting organiseert? Geef u dan nu op voor de Van Hamel-nieuwsbrief. Dit kunt u doen door een e-mail te sturen naar *secretariaat@vanhamel.nl*, met opgave van naam en e-mailadres, en o.v.v. 'Van Hamel-nieuwsbrief'. Ook als u geen begunstiger bent, maar wel graag op de hoogte wenst te blijven, kunt u zich hiervoor opgeven. Aanmelding voor de nieuwsbrief is uiteraard kosteloos.

Oproep aan Nederlandse keltologen

Elk jaar wordt in het blad *Kelten* een alfabetisch overzicht opgenomen van de publicaties van Nederlandse keltologen die in het voorgaande jaar zijn verschenen. Daarmee hopen we een afspiegeling te kunnen geven van de levendige Nederlandse bijdrage aan de Keltistiek. De overzichten voor de periode 2003–2013 zijn bijgewerkt en kunnen online worden geraadpleegd op de pagina 'Publicatieoverzicht van Nederlandse keltologen' (of 'PONK') via *vanhamel.nl/codecs/PONK*.

Natuurlijk zal het overzicht ook dit jaar niet ontbreken. Wij zouden daarom alle Nederlandse keltologen willen verzoeken om vóór 15 augustus uw publicaties van 2015 aan ons door te geven via *biblio@vanhamel.nl*. Ook wetenschappelijke publicaties die niet door een keltoloog zijn geschreven, maar wel handelen over een Keltisch onderwerp, worden in het overzicht opgenomen. Als u hiervan de auteur bent of als op u op de hoogte bent van dergelijke publicaties, dan horen wij graag van u.

Het overzicht verschijnt in *Kelten* 71.

Kopij

Het blad *Kelten* is afhankelijk van de inzet van diegenen die zich bezighouden met de Keltische talen en cultuur. Iedereen die een bijdrage wil leveren in de vorm van een artikel, een recensie of een verslag van activiteiten op het gebied van de Keltische talen en cultuur, wordt daarom van harte uitgenodigd dit te doen! Het maakt daarbij niet uit of u bijvoorbeeld student of oud-student bent, reeds actief als keltoloog of bezig met gerelateerd onderzoek. Ook als er items voor de nieuwspagina of de agenda zijn, of als u iets wilt schrijven over een persoon, plaats of voorwerp uit de Keltische wereld, dan vernemen wij dat graag op onderstaand adres. De redactie hanteert enkele auteursrichtlijnen die zijn te raadplegen op *www.vanhamel.nl*, of anders op te vragen bij *redactie@vanhamel.nl*. Bijdragen kunt u als bijlage via e-mail opsturen naar *redactie@vanhamel.nl*. Kopij voor *Kelten* 72 (voorjaar 2017) moet vóór 1 december bij de redactie binnen zijn.